

Kazimiera Zdzisława Szymańska

Muzea literackie w Polsce : rekonesans

Prace Naukowe. Filologia Polska. Historia i Teoria Literatury 4, 187-207

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERA ZDZISŁAWA SZYMAŃSKA

Muzea literackie w Polsce. Rekonesans

Wprowadzenie

"Przeszłość jest martwa, żadna myśl jej nie wskrzesi. Jest póty martwa, póki jej pełnią duszy nie przeżyjemy od nowa, nie powrócimy terażniejszości [...]. Bo tam, gdzie kończy się pamięć ludzka, tam zaczyna się niebyt, tam dopiero jest prawdziwa śmierć. Nie dajcie umierać przeszłości i nie dajcie umierać sobie"¹. Słowa te napisał przed dwudziestu z górą laty zakopianin Jan Gwalbert Henryk Pawlikowski. Odnajdujemy w nich refleksję C.K. Norwida: "Przeszłość – jest to dziś, tylko cokolwiek dalej" i wezwanie A. Asnyka: "Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy". Troska o zachowanie pamiątek po minionych generacjach cechowała różne pokolenia i różne nacje. Kult dla przeszłości mieli już starożytni. Pamiątki po przodkach gromadzili w swych domach a później w muzeach. Słowo muzeum zastosowano po raz pierwszy na określenie zbiorów zgromadzonych przy słynnej w starożytności Bibliotece Aleksandryjskiej w Egipcie, założonej przez faraona Sotera I Ptolomeusza (ok. 367-282 pne). Kolekcję publiczną posiadały starożytne Ateny: w prawym skrzydle Propylejów na Akropolu Ateńskim znajdowała się tzw. pinakoteka – zbiór obrazów.

W epoce średniowiecza powstawały kolekcje o profilu religijnym. W skarbcach większych świątyń gromadzono wartościowe pod względem artystycznym naczynia i szaty liturgiczne. W okresie renesansu rozwinęło się głównie kolekcjonerstwo świeckie, zwłaszcza zbiory malarstwa i wytworów rzemiosła artystycznego.

Gromadzeniem dzieł sztuki zajmowały się w Europie wszystkie dwory panujące oraz wielu możnowładców. Zbiory te dały początek przyszłym muzeom. W 1471 r. otwarto w Rzymie Muzeum Kapitołińskie gromadzące zbiory rzeźby

¹Cyt. za: W. Macheta, *Alchemia muzealnego eksponatu*, "Podtatrze", Zakopane 1989, z. 33-34, s. 103.

antycznej. W następnych stuleciach powstały m.in. Państwowe Zbiory Sztuki w Dreźnie (1560), Galeria Borghese w Rzymie (1616), Publiczne Zbiory Sztuki w Bazylei (1662), Muzeum Brytyjskie w Londynie (1753), galeria obrazów "Ermitaż" w Petersburgu (1765), Galeria Akademii Sztuki we Florencji (1784).

Decydującą rolę w rozwoju światowego muzealnictwa odegrała Wielka Rewolucja Francuska. Francuskie Zgromadzenie Narodowe dekretem z 1791 r. uznało dotychczasowe zbiory królewskie w Luwrze za własność ogólnonarodową. Zbiory Luwru udostępniono całemu społeczeństwu w 1792 r.

W XIX w., nazywanym wiekiem pary, elektryczności i muzealnictwa, powstały m.in. Muzeum Prado w Madrycie (1819), Królewska Galeria Malarstwa w Hadze (1820), Muzeum Sztuki i Historii w Brukseli (1835), Berlińskie Muzea Państwowe (1830), Galeria Tretiakowska w Moskwie (1856), Narodowa Galeria Kanady w Ottawie (1880).

W wieku XX otwarto kolejne muzea, m.in. Muzeum Sztuki i Historii w Genewie (1910), Muzeum Bizantyjskie w Atenach (1914), Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku (1929), Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Meksyku (1964). Powstały placówki poświęcone w całości lub w znaczącej części literaturze danego kraju, np. Gruzińskie Muzeum Literatury (1929), Pamiątnik Narodnego Pisemnictwi w Pradze (1953), Muzeum Bośni i Hercegowiny w Sarajewie (1961).

Historia muzeów w Polsce

W Polsce pierwszym muzeum publicznym były zbiory Czartoryskich wystawione na początku XIX w. w Puławach, w zbudowanych na ten cel Świątyni Sybilli (1801) i Domku Gotyckim (1809). Izabela z Flemingów Czartoryska zgromadziła w Puławach pamiątki historyczne i zabytki literackie, pragnąc w ten sposób złożyć hołd królom, wodzom i literatom, zarówno rodakom, jak i cudzoziemcom.

W Puławach prezentowano portrety wybitnych ludzi, insygnia władców i hetmanów, fragmenty ich ubiorów, starą broń, zdobyczne chorągwie. Inną formę kultu stanowiły maski pośmiertne, sarkofagi – relikwiarze, w których zgromadzono grobowe szczątki królów polskich i wodzów, jak Bolesława Chrobrego i Stefana Czarnieckiego.

W zbiorach puławskich obok eksponatów zgromadzonych przez Czartoryskich znalazły się dary ofiarowane przez osoby zaprzyjaźnione. Wiele eksponatów pochodziło ze skarbca Sieniawskich, z darów Lubomirskich, Radziwiłłów i innych magnackich rodów. Muzeum puławskie miało swego kustosa – przewodnika. Funkcję tę pełnił Franciszek Gniewkowski, szlachcic – rezydent Czartoryskich.

Działalność "Pani na Puławach" w zakresie gromadzenia pamiątek przeszłości miała w Polsce wielu naśladowców. Stanisław Potocki, minister oświaty z czasów Księstwa Warszawskiego, w 1805 r. założył w Wilanowie galerię sztuki o charakterze zbiorów otwartych. Zbiory Józefa Ossolińskiego w Warszawie udostępniono publiczności w 1814 r., zbiory Lubomirskich i Dzieduszyckich we Lwowie w 1845 r., a Muzeum Krasieńskich w Warszawie otwarto dla publiczności w roku 1860.

Ogromne zasługi w tworzeniu nowych placówek muzealnych posiadały towarzystwa społeczne i kulturalne. W 1823 r. w nowo wybudowanym przez Stanisława Staszica Pałacu Towarzystwa Przyjaciół Nauk przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie udostępniono zbiory zapisane testamentem przez Jana Henryka Dąbrowskiego, wodza Legionów. Zbiory te uległy likwidacji po stłumieniu powstania listopadowego. Owoce działalności społecznej były m.in.: Muzeum Narodowe w Poznaniu (1857), Muzeum Sztuk Pięknych w Warszawie (1862) przemianowane w r. 1916 na Muzeum Narodowe, Muzeum Narodowe w Krakowie (1878).

Duże zasługi w organizowaniu muzeów regionalnych na ziemiach polskich położyło Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, powstałe w 1906 r. w Królestwie Kongresowym. Dzięki Towarzystwu zostały utworzone muzea w Kaliszu, w Kielcach, Radomiu, Piotrkowie, Łowiczu, Miechowie, Sandomierzu i inne. W zaborze pruskim podobną działalność prowadziło Towarzystwo Czytelni Ludowych, a w Galicji Towarzystwo Szkoły Ludowej.

W latach międzywojennych powstało w Polsce około 140 muzeów. Stanowiły one podstawę rozwoju polskiego muzealnictwa współczesnego. W tym okresie zarysował się między muzeami dość wyraźny podział specjalistyczny.

Duże straty poniosło muzealnictwo polskie w okresie II wojny światowej. W czasie okupacji wszystkie muzea przestały funkcjonować. Niektóre uległy zniszczeniu w czasie działań wojennych. Hitlerowcy wywieźli z Polski wiele cennych zabytków. W 1945 r. po zakończeniu działań wojennych nie było w kraju ani jednego czynnego muzeum. Pod koniec r. 1945 uruchomiono w Polsce 22 muzea. Dziś mamy w kraju łącznie przeszło 400 placówek muzealnych. Ogólnie można podzielić je na muzea humanistyczne, muzea przyrodnicze, muzea historii i muzea techniki. W grupie muzeów humanistycznych prężnie działają muzea literackie.

Dzieje muzeów literackich w Polsce

Tradycje muzeów literackich w Polsce sięgają XVIII w. Za pierwsze muzeum o charakterze literackim można uznać muzeum Czartoryskich w Puławach, w którym obok pamiątek po królach i bohaterach znalazły się zabytki literackie. W

Sybilli zostały zgromadzone portrety pisarzy angielskich, francuskich, włoskich i niemieckich. Woltera przypominało jego pióro, Rousseau miniatura i szkatułka z jego dziecięcym ubiorem, zielnikiem i korespondencja, Szekspira krzesło i kawałek drzewa morwy, zasadzonej jego ręką, Waltera Scotta muszla z jeziora ukazanego w powieści *Pani Jeziora*. W muzeum w Puławach znajdowała się czaszka Jana Kochanowskiego, wyjęta przez Tadeusza Czackiego z grobu poety w r. 1791².

Niezwykle oryginalna była ekspozycja muzealna umieszczona na ścianach Domku Gotyckiego: każda ze ścian miała swoją nazwę. Ściana "Cyda i Chimeny", najbardziej romantyczna ściana Domu, zawierała kamienie z grobu dwóch tytułowych bohaterów oraz kamyczki z domu Petrarke. W samym Domku było więcej pamiątek po włoskim poecie i jego ukochanej Laurze. Maria Wirtemberska przywiozła spod Padwy do Puław fragment szafki poety, księżna Izabela zdobyła relikwię Laury z jej rzekomego grobowca w kościele awiniońskim. Inną formę kultu literatów stanowiły w Puławach iluminowane rękopisy, listy i autografy.

Muzealnictwo literackie w Polsce rozwinęło się w pełni w wieku dwudziestym. W 1927 r. w pierwszą rocznicę śmierci Jana Kasprowicza otwarto w Szymborzu pierwsze w Polsce muzeum Kasprowicza. W 1925 r. żona Stefana Żeromskiego Oktawia przekazała testamentem "Chatę" pisarza w Nałęczowie z przeznaczeniem na muzeum. Placówkę udostępniono zwiedzającym w 1928 r. W trzy lata później powstało muzeum Jana Kasprowicza w Inowrocławiu. W czasie II wojny światowej zbiory tej placówki uległy rozproszeniu, ponownie zorganizowano je w 1959 r. Kolejne muzeum literackie otwarto w 1946 r. w Gorzeniu Górnym: placówkę poświęcono Emilowi Zegadłowiczowi. W latach pięćdziesiątych otwarto dziesięć placówek muzealnych, m.in. Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie, którego pierwszą ekspozycję udostępniono zwiedzającym w 1953 r.³

Imponujący rozwój muzealnictwa w Polsce nastąpił w latach sześćdziesiątych. Utworzono wówczas 27 muzeów, m.in. Muzeum Romantyzmu w Opinogórze, Muzeum Młodej Polski w Krakowie-Bronowicach, Muzeum J. Kochanowskiego w Czarnolesie, Muzeum J.I. Kraszewskiego w Romanowie, Muzeum B. Prusa w Nałęczowie i Muzeum H. Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej.

W latach siedemdziesiątych powstało 19 dalszych placówek, zaś w ubiegłej dekadzie 13 muzeów⁴. W końcu 1989 r. na terenie Polski funkcjonowało 75 mu-

²T. Czacki jeden z pierwszych podjął myśl zbierania pamiątek przeszłości, którym groziła zagłada ze strony zaborcy.

³Zob. J. Odrowąż-Pieniążek, *Działalność warszawskiego Muzeum Literatury*, "Muzealnictwo" 1977, nr 24.

⁴Brak dokładnych informacji o czasie powstania wystaw w Jagniątkowie i Gorlicach-Gliniku.

zeów literackich, w stadium organizacji znajdowało się Muzeum Marii Kuncewiczowej w Kazimierzu Dolnym oraz Muzeum Gerharta Hauptmanna w Szklarskiej Porębie.

Geografia muzeów literackich

Placówki muzealne są usytuowane w 29 województwach. Najwięcej muzeów znajduje się w województwie warszawskim (dziewięć), lubelskim (sześć), nowosądeckim, gdańskim i poznańskim (po pięć). Po cztery muzea funkcjonują w województwach: kaliskim i bydgoskim, po trzy w białskim, suwalskim, krośnieńskim i kieleckim. Województwa: sieradzkie, olsztyńskie, ciechanowskie, szczecińskie, tarnobrzeskie, krakowskie i pilskie mają na swym terenie po dwa muzea, województwa: leszczyńskie, opolskie, jeleniogórskie, częstochowskie, rzeszowskie, przemyskie, białkopodlaskie, ostrołęckie, radomskie, suwalskie i zamojskie po jednym.

Placówki muzealne są usytuowane w różnych ośrodkach. Dwadzieścia muzeów literackich znajduje się w 11 miastach wojewódzkich. Najwięcej muzeów ma Warszawa: w stolicy funkcjonuje Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza, Muzeum Teatralne, Muzeum M. Dąbrowskiej, Muzeum A. Struga, Muzeum W. Broniewskiego i Muzeum S. Żeromskiego.

Drugie miejsce w tej grupie zajmuje Poznań z trzema muzeami literackimi: Muzeum Literackim im. H. Sienkiewicza, Pracownią J.I. Kraszewskiego i Mieszkaniami-Pracownią K. Iłakowiczówny, po dwa muzea znajdują się w Lublinie (Muzeum J. Czechowicza i Dworek W. Pola na Kalinowszczyźnie) oraz w Krakowie (Muzeum S. Wyspiańskiego i Młodej Polski). W Bydgoszczy, Pile, Suwałkach, Szczecinie, Kaliszu, Gdańsku i Kielcach działają pojedyncze placówki.

W miastach mniejszych niż wojewódzkie istnieje 21 muzeów. Szczególną pozycję w tej grupie zajmuje Nałęczów z trzema muzeami (z Muzeum B. Prusa, Muzeum S. Żeromskiego i Muzeum W. Babinicza). Po dwie placówki mają na swoim terenie Inowrocław (dwa muzea kultywujące pamięć Kasprowicza)⁵ oraz Zakopane (Muzeum J. Kasprowicza-Harenda i Muzeum K. Makuszyńskiego). Najwięcej muzeów literackich jest usytuowanych na wsiach (33). Muzeum K.I. Gałczyńskiego ma swą siedzibę w leśniczówce Pranie w Puszczy Piskiej tuż przy malowniczym jeziorze.

Struktura organizacyjna placówek muzealnych

Ze względu na stopień organizacji muzea literackie dzielą się na muzea cen-

⁵Muzeum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu posiada dział biograficzno-literacki dotyczący J. Kasprowicza, S. Przybyszewskiego i innych twórców. Wieś Szymborze stanowi obecnie dzielnicę Inowrocławia.

tralne, placówki samodzielne, muzea podległe muzeom centralnym, oddziały muzeów narodowych, oddziały muzeów okręgowych, muzea podległe bibliotekom, placówki pod patronatem PTTK, muzea rodzinne, izby pamięci bądź wystawy ulokowane w obrębie szkół lub domów kultury.

Rolę muzeum centralnego spełnia w Polsce Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie. Prowadzi ono działalność wystawienniczą, naukową, oświatową, dokumentacyjno-archiwalną i wydawniczą, ponadto opiekuje się innymi, mniejszymi placówkami muzealnymi w kraju, proponuje własne koncepcje wystaw literackich. Muzeum Literatury współpracuje z muzeami literackimi za granicą. Podlegają mu merytorycznie Muzeum M. Dąbrowskiej, Muzeum A. Struga i Muzeum W. Broniewskiego.

Mianem muzeum centralnego określa się również Muzeum Teatralne w Warszawie, które działa przy Teatrze Wielkim i powstało na kanwie Archiwum Teatralnego. Status samodzielnych placówek muzealnych posiadają m.in. Muzeum Młodej Polski "Rydlówka", Muzeum Romantyzmu w Opinogórze, Muzeum H. Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, Muzeum M. Konopnickiej w Żarnowcu.

Muzeom narodowym podlegają: Muzeum im. A. Mickiewicza w Śmielowie, Muzeum Lat Szkolnych S. Żeromskiego w Kielcach, Muzeum H. Sienkiewicza w Oblęgorku, Muzeum S. Wyspiańskiego w Krakowie oraz Muzeum Hymnu Narodowego w Będminie. Najliczniejszą grupę stanowią placówki podlegające muzeom okręgowym (30).

Kilka muzeów w Polsce podlega bibliotekom. Pod patronatem Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu pracują wszystkie muzea poznańskie. Izba Pamiątkową Adama Grzymały-Siedleckiego w Bydgoszczy opiekuje się Dział Specjalny Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki. Sala Stefana Flukowskiego znajdująca się w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Szczecinie pozostaje pod pieczę pracowników tejże placówki. Muzeum M. Reja w Nagłowicach podlega merytorycznie Bibliotece Wojewódzkiej w Kielcach.

Pod patronatem Oddziałów PTTK znajdują się: Izba Pamięci W. Pola w Gdańsku-Sobieszewie oraz ekspozycja literacka w Muzeum Miasta i Rzeki Warty w Warcie. Dyrekcja Gminnego Ośrodka Kulturalno-Oświatowego w Kołaczowie sprawuje pieczę nad Izba Pamięci po autorze *Chłopów*.

Cztery placówki muzealne mają charakter muzeów rodzinnych. Są to: Muzeum W. Babinicza w Nałęczowie, Izba Pamiątek po A. Samulowskim w Gietrzwałdzie, Izba Pamięci A. Skupnia-Florka w Stołowej i Pracownia Literacka A. Fiedlera w Puszczykówku.

Pod opieką nauczycieli oraz uczniów funkcjonują Izby Pamięci: H. Kołłątaja w Wiśniowej, J. Pocka w Markuszowie, A. Mickiewicza w Budziszewku i M.

Konopnickiej w Bronowie. Ponadto w Szkole Podstawowej w Karsinie utworzono Kącik Pamiątek po W. Rogali, zaś w Gorlicach-Gliniku wystawę poświęconą W. Polowi.

Podział muzeów ze względu na zakres prezentowanych treści literackich

Ze względu na charakter zbiorów dzielimy polskie muzea literackie na muzea literatury, muzea okresów literackich, muzea biograficzne kultywujące pamięć jednego twórcy, muzea poświęcone kilku pisarzom, ekspozycje poświęcone jednemu utworowi.

Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie pełniące obecnie rolę przewodnią, gdyż obejmuje całość literatury polskiej, prezentuje w dziesięciu salach stałą ekspozycję poświęconą A. Mickiewiczowi. W te same placówki znajdują się gabinety: Juliana Tuwima, Leopolda Staffa, Melchiora Wańkowicza i Michała Choromańskiego. Wystawy zmienne prezentują różne tematy z zakresu literatury i związanej z nią sztuki. Muzeum Literatury opiekuje się mniejszymi placówkami literackimi. Proponuje im własne koncepcje wystaw literackich.

Mianem muzeów okresów literackich określamy Muzeum Romantyzmu w Opinogórze, Muzeum Pozytywizmu w Gołotczyźnie i Muzeum Młodej Polski "Rydlówka" w Krakowie-Bronowicach. Placówki te zarówno wystrojem wnętrz, jak i charakterem zbiorów stwarzają specyficzny klimat epoki. Nie rezygnują jednak z wyraźnego zaznaczenia w ekspozycji osobowości literata – dawnego gospodarza domu.

Muzeów biograficznych kultywujących pamięć jednego twórcy mamy w Polsce najwięcej. Ekspozycje akcentują tu główne momenty życia i działalności literackiej pisarza. Placówki poświęcone pamięci kilku literatów to: Muzeum im. J. Iwaszkiewicza w Sandomierzu (pamiętki po Iwaszkiewiczu, S. Piętaku, F. Kurasiu, R. Koseli, A. Patkowskim, J. Szczawieju), Muzeum Regionalne w Bieczu (pamiętki po M. Kromerze, P. Cieklińskim, J. Januszowiczu, W. Potockim), Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żniniu (kultywowanie pamięci po Janie i Jędrzeju Śniadeckich, K. Janickim, J. Rychlewskim, W. Dobaczewskiej), ekspozycja literacka w Muzeum Miasta i Rzeki Warty w Warcie (pamiętki po W.S. Reymoncie, Konstancji z Małachowskich-Biernackiej, S. Szukalskim, S. Kaszyńskim).

W Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, nazywanym "muzeum jednego utworu", wyróżniamy dwa działy: dział biograficzny poświęcony J. Wybickiemu, usytuowany w osiemnastowiecznej części dworu i dział umiejscowiony w dwudziestowiecznej części budynku, ukazujący przekształcanie się *Mazurka Dąbrowskiego* z pieśni Legionów w symbol naszej tożsamości narodowej i państwowej.

Rodzaj związków pisarza z obiektem muzealnym

O powstaniu muzeum literackiego w określonej miejscowości decydują różne względy. Muzea są tworzone przeważnie w miejscach urodzeń pisarzy. Tak jest w przypadku Muzeum I. Krasickiego w Dubiecku, Muzeum S. Staszica w Pile, Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie (miejsce urodzenia J. Wybickiego), Muzeum M. Konopnickiej w Suwałkach, Muzeum H. Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, Muzeum M. Dąbrowskiej w Russowie.

Bywa i tak, że w budynku obecnego muzeum pisarz spędził dzieciństwo i wczesną młodość (Muzeum J.I. Kraszewskiego w Romanowie, Izba Pamięci M. Konopnickiej w Kaliszu). Część placówek muzealnych utworzono w domach zakupionych przez pisarzy; stanowiły one przez długie lata ich mieszkania (np. Harenda, Muzeum W. Babinicza w Nałęczowie, Kołaczkowo).

Muzea powstały również w domach wybudowanych przez literatów (Muzeum M. Kajki w Ogródku, "Chata" Żeromskiego w Nałęczowie). Nieliczną grupę stanowią placówki zorganizowane w mieszkaniach pisarzy w kamienicach czynszowych bądź w budynkach spółdzielczych (Muzeum M. Dąbrowskiej w Warszawie, Mieszkanie-Pracownia K. Iłakowiczówny w Poznaniu, Izba Pamiątkowa – Pracownia Teatrolologiczna A. Grzymały-Siedleckiego w Bydgoszczy, Muzeum A. Struga w Warszawie).

Muzea literackie otwarto w obiektach ofiarowanych pisarzom przez członków ich rodzin (Muzeum Z. Krasieńskiego w Żłotym Potoku, Opinogóra, Stawisko) oraz przez społeczeństwo z okazji jubileuszków pisarzy (Żarnowiec, Oblęgorek, Muzeum W. Broniewskiego w Warszawie). Muzeum S. Żeromskiego w Zamku Królewskim powstało w mieszkaniu pisarza подарowanym mu przez prezydenta S. Wojciechowskiego w 1924 r.

Odrębną grupę stanowią placówki upamiętniające czasowe zamieszkanie twórcy w określonym budynku (Muzeum B. Prusa w Pałacu Małachowskich w Nałęczowie, Muzeum K.I. Gałczyńskiego w Leśniczówce Pranie, Muzeum im. A. Mickiewicza w Pałacu Gorzeńskich w Śmietowie).

Niekiedy upamiętniono założeniem placówki muzealnej krótki pobyt pisarza w danej miejscowości (np. W. Pola w Gdańsku, A. Mickiewicza w Budziszewku i Konarzewie). Bywa i tak, że pisarz nie mieszkał w domu, w którym znajduje się muzeum, ale w jego pobliżu (np. Izba Pamięci J. Kani w Siołkowicach, Izba Pamięci H. Derdowskiego w Wielu).

Utworzeniem placówki muzealnej uczczono również związki pisarza z określonym terenem: z miejscowością, gminą, regionem (np. Izba Pamięci J. Pocka w Markuszowie, Kącik Pamięci W. Pola w Gorlicach-Gliniku, Muzeum im. H. Sienkiewicza w Poznaniu). Pewnym ewenementem wśród muzeów literackich

jest Muzeum Lat Szkolnych S. Żeromskiego w Kielcach: placówkę otwarto w budynku gimnazjum, w którym uczył się twórca *Przedwiośnia*.

Pamięć niektórych pisarzy jest kultywowana przez kilka muzeów. Po cztery placówki poświęcono A. Mickiewiczowi (w Śmiełowie, Konarzewie, Budziszewku, Warszawie), M. Konopnickiej (w Suwałkach, Kaliszu, Bronowie, Żarnowcu), po trzy H. Sienkiewiczowi (w Woli Okrzejskiej, Oblęgorku, Poznaniu), W. Polowi (w Lublinie, Sobieszewie i Gliniku), S. Żeromskiemu (w Kielcach, Nałęczowie, Warszawie), M. Dąbrowskiej (w Russowie, Warszawie, Komorowie), J. Kasprończycowi (w Szymborzu, Inowrocławiu, na Harendzie), po dwa S. Staszycowi (w Pile i w Hrubieszowie), J.I. Kraszewskiemu (w Romanowie i Poznaniu), J. Iwaszkiewiczowi (w Sandomierzu i w Stawisku).

Typy muzeów biograficznych

Rodzaj związków pisarza z miejscem istnienia muzeum przesądza zwykle o charakterze obiektu. W miejscach urodzeń pisarzy, w domach i mieszkaniach, które zakupili, wybudowali bądź otrzymali w darze, funkcjonują przeważnie placówki określane mianem muzeów – pamiątek⁶. Znajdujemy tam zachowane lub zrekonstruowane wnętrza z przedmiotami codziennego użytku, narzędziami pracy twórczej, bibliotekami, ulubionymi sprzętami pisarza. Muzealia w tych placówkach odzwierciedlają klimat czasu i indywidualności pisarza. Aurę autentycznych domów posiadają muzea: W. Broniewskiego, M. Kajki, Z. Kosak-Szatkowskiej, K. Makuszyńskiego, Harenda, "Chata" Żeromskiego, Stawisko, Muzeum W. Babinicza.

W placówkach, które upamiętniają czasowy pobyt pisarza w określonym domu, miejscowości czy regionie, ekspozyty zostały zgromadzone z myślą o przedstawieniu genezy, rozwoju i charakteru twórczości pisarza oraz jego recepcji. Wystawa poświęcona pisarzowi działa tu na prawach monografii naukowo-literackiej. Można by nazwać ten sposób przekazywania wiedzy podręcznikiem literatury w obrazach. Na materiał muzealny składają się: malarstwo z grafiką, fotografie lub oryginalne dokumenty, rękopisy, pierwodruki, kserokopie, faksymile, różne wydania utworów, przekłady, plansze z cytataми utworów itp. Powyższy rodzaj muzeów reprezentują: Budziszewko, Piła, Hrubieszów, Sandomierz, Muzeum B. Prusa w Nałęczowie, Muzeum J. Czechowicza w Lublinie.

Odmienny charakter mają placówki muzealne, w których z autentycznym, oryginalnym wnętrzem sąsiaduje wystawa biograficzno-literacka. Naukowemu poznaniu twórczości i recepcji dzieł pisarza towarzyszy wówczas walor emocjo-

⁶W podobny sposób określa ten typ placówek muzealnych M. Mitera-Dobrowolska w pracy *Z pomocą poloniście*, Katowice 1968.

nalny wynikający z kontaktu z pamiątkami po autorze. Tak jest m.in. w Oblegorku, Żarnowcu, Morągu oraz w Mieszkaniu-Pracowni K. Iłakowiczówny w Poznaniu.

Ze względu na wielkość placówek muzealnych dzielimy je na muzea-kompleksy, muzea-domy, muzea-mieszkania, mieszkania-pracownie literackie, izby pamięci, działy literackie w innych ekspozycjach, wystawy (kąciki pamięci).

Nazwą muzeów-kompleksów określamy domy (wille, dwory, pałace, zamki) usytuowane w parkach, ogrodach i sadach często z drzewostanem z okresu życia pisarza, a także zagrody wiejskie przeznaczone w całości na cele muzealne.

Muzeów-kompleksów mamy w Polsce 25, każde z nich ma swoisty klimat i oddziaływa silnie na wyobraźnię odbiorców. Zwiedzający zdobywają w nich pewną sumę wiedzy o pisarzu, ponadto poznają środowisko, w którym twórca żył i pracował.

Szczególne nastroje wywołują muzea-kompleksy w Opinogórze, Będominie, Romanowie, Śmiełowie, Żarnowcu, Russowie, Gołotczyźnie, na Harendzie i w Stawisku. Zbiory muzeów mieszczą się w domach o znacznej liczbie sal ekspozycyjnych (np. w Śmiełowie 22 sale, w Będominie osiem, w Stawisku dziewięć)⁷. Wystawy zorganizowano także w zaadaptowanych na ten cel budynkach gospodarczych (Będomin, Gołotczyzna, Żarnowiec). W Gołotczyźnie, Opinogórze, Czarnolesie i Śmiełowie odsłonięto pomniki literatów. Silne wrażenie czyni na odbiorcach monumentalna statua Jana z Czarnolasu – usytuowana przed wejściem do dworu zdaje się pełnić rolę gospodarza placówki.

W rozległych parkach krajobrazowych (np. Gołotczyzna 6,5 ha powierzchni, Czarnolas 10 ha, Żarnowiec 3,47 ha, Opinogóra 22 ha) bądź w ich bliskim sąsiedztwie znajdują się zabytkowe obiekty, np. budynki sakralne (Harenda, Romanów, Czarnolas, Opinogóra), kamienne obeliski (Czarnolas, Opinogóra). Opodal willi na Harendzie znajduje się granitowe mauzoleum, w którym zostali pochowani Jan i Maria Kasprowiczowie. W skład kompleksu opinogórskiego wchodzi cmentarz z grobami przyjaciół rodziny Krasieńskich⁸.

Walory krajobrazowe Czarnolasu, Gołotczyzny i Russowa wzbogacają stawy. Park śmiełowski upiększa wyspa, którą opływa odnoga Lutyni. Za dawnym korytem Lutyni, na tzw. "Łące Mickiewicza" stoi pomnik poety. Wokół niego leżą nieregularne bloki granitowe – pozostałość po pierwszym pomniku. Niedaleko "Łąki" znajduje się "Ogródek Zosi"⁹.

W parku russowskim zapoczątkowano organizację skansenu form budownic-

⁷Salami ekspozycyjnymi w Stawisku nazywamy również dwa hole.

⁸Na cmentarzu w Opinogórze spoczywają S. Dunin Wąsowicz – kapitan gwardii Napoleona oraz Helena z Henimers baronowa de la Haye, wychowawczyni poety, zmarła w Warszawie w r. 1829.

⁹W "Ogródku Zosi" rosną rośliny hodowane przez bohaterkę *Pana Tadeusza*.

twa związanego z Kaliskiem. Pracę nad organizacją skansenu rozpoczęto również w Żarnowcu.

Grupę muzeów-kompleksów o charakterze zagród wiejskich stanowią: Muzeum M. Kajki w Ogródku, tzw. Orkanówka w Porębie Wielkiej i Muzeum J. Przybosia w Gwoźnicy Górnej. Kompleksy te tworzą domy, budynki gospodarcze, podwórza i ogrody. Ogródek i Orkanówka są autentycznymi zagrodami literatów; w Gwoźnicy utworzono zagrodę z budynków przeniesionych tu z innych miejsc. Muzeum Kajki dysponuje czterema salami wystawowymi, Muzeum Przybosia siedmioma. W dwukondygnacyjnej Orkanówce zbiory umieszczono na parterze w sześciu izbach i na werandzie. Piętro przeznaczono na mieszkanie pracownika muzeum. Budynki gospodarcze Ogródka i Gwoźnicy zostały wykorzystane na wystawy etnograficzne. W stodole w Gwoźnicy urządzono salę kinową.

Mianem muzeów-domów określamy budynki poświęcone w całości na cele muzealne. Muzea-domy funkcjonują w Szymborzu, w Pile, w Wejherowie, w Krakowie (Muzeum S. Wyspiańskiego), w Poznaniu (Muzeum H. Sienkiewicza) i w Sandomierzu (Muzeum im. J. Iwaszkiewicza). Ekspozycja zajmuje w nich od trzech (Szymborze) do dziesięciu sal (Kraków). Na prezentacje kolekcji wykorzystuje się również klatki schodowe (Piła, Poznań) oraz sutereny (Piła).

Muzea-mieszkania i mieszkania-pracownie funkcjonują przeważnie w kamienicach czynszowych. Ekspozycje zajmują kilka izb (Muzeum M. Dąbrowskiej w Warszawie trzy, Muzeum A. Struga i Izba Pamiątkowa. Pracownia Teatrolologiczna A. Grzymały-Siedleckiego po dwie, Muzeum K. Makuszyńskiego cztery). Jednoizbowe sublokatorskie mieszkanie K. Iłakowiczówny w Poznaniu przedzielono niewielkim postumentem na dwie części: mieszkalną i biograficzno-literacką. Ekspozycję dorobku wydawniczego poetki umieszczono w przedpokoju.

Pracownia J.I. Kraszewskiego w Poznaniu została urządzona w staromiejskiej kamieniczce. Ekspozycja mieści się w czterech salach na drugim i trzecim piętrze. Zakłada się, iż w przyszłości na cele muzeum będzie przeznaczona cała kamieniczka.

Muzea literackie nazywane izbami pamięci funkcjonują w różnych obiektach. W Morażu, Warcie, Szczawnicy, Bieczu i Żninie duży dział literacki wydzielono w innej ekspozycji¹⁰.

Izbę Pamięci W. Reymonta w Kołaczku urządzono w pałacu pisarza w dwóch pokojach na piętrze. Pozostałe pomieszczenia w budynku zajmują pra-

¹⁰W Morażu zaaranżowano także pokój – gabinet J.G. Herdera z czasów weimarskich, przybliżając klimat, w jakim powstawały najważniejsze jego dzieła.

ownie Domu Kultury, biblioteka, bar, pokoje gościnne, mieszkanie pracownika muzeum.

W Szkołach Podstawowych w Wiśniowej, w Bronowie, w Markuszowie i w Budziszewku ekspozycje urządzono w salach lekcyjnych. Bronów przeznaczył również na wystawę przyległą do klasy werandę, bogate zbiory Budziszewka znalazły dodatkowe miejsce w bibliotece i na korytarzach. Jednoizbową Salę Flukowskiego w Szczecinie i Izbę Pamięci J. Kani w Siołkowicach otwarto przy bibliotekach. Izba Pamięci H. Derdowskiego w Wielu została urządzona w Domu Kultury.

W Stołowej i w Gietrzwałdzie utworzono Izby Pamięci w domach prywatnych. Potomkowie A. Skupnia-Florka oraz A. Samulowskiego przeznaczyli na ekspozycje część własnych mieszkań.

Muzeów-wystaw mamy w Polsce stosunkowo mało. Wystawa pamiątek po G. Hauptmannie przez wiele lat funkcjonowała w pałacu pisarza w Jagniątkowie koło Jeleniej Góry. Ze względu na fakt, iż w pałacu urządzono Dom Wczasów Dziecięcych, udostępnianie wystawy osobom postronnym stało się niemożliwe. Być może eksponaty z Jagniątkowa wzbogacą zbiory powstającego obecnie Muzeum G. Hauptmanna w Szklarskiej Porębie. Niewielkie wystawy literackie zorganizowano w Muzeum w Barlinku (pamiątki po S. Flukowskim) oraz w Szkole Podstawowej w Karsinie koło Wiela (pamiątki po poecie ludowym Wicku Rogali), Kącik Pamięci W. Pola urządzono w Zespole Szkół Mechanicznych w Gorlicach-Gliniku.

Stałe i zmienne wystawy literackie

Wystawy w muzeach literackich w Polsce mają przeważnie charakter stały. Ekspozycje stałe mieszczą się w muzeach-pamiątkach, placówkach o oryginalnych lub zrekonstruowanych wnętrzach mieszkalnych. O to, by muzeum-pamiątka wywoływało w psychice odbiorcy wizję żywego człowieka – twórcy, troszczyć się m.in. członkowie rodzin pisarzy, pełniący w obiektach funkcje honorowych kustoszów lub dyrektorów. Tak jest w przypadku Muzeum Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku (funkcję honorowego kustosa sprawuje córka Maria Iwaszkiewicz), Izby Pamięci Andrzeja Skupnia-Florka w Stołowej (placówką opiekuje się córka poety Aniela Skupień), Izby Pamięci Andrzeja Samulowskiego w Gietrzwałdzie (pieczę nad Izbą sprawuje prawnuk pisarza Andrzej Samulowski). W Muzeum Waldemara Babinicza w Nałęczowie wystawa stała bywa wzbogacana dodatkowymi eksponatami: żona pisarza Helena Babiniczowa udostępnia odbiorcom szczególnie zainteresowanym twórczością jej męża dodatkowe zbiory. Sporadycznie urządza z córką wystawy pamiątek po Babiniczu bądź po jego przyjaciółach w różnych instytucjach kulturalnych Nałęczowa.

Niewielkie zmiany wprowadzają do ekspozycji muzea monograficzne dysponujące małą powierzchnią wystawienniczą (np. Izba Pamięci Hugonia Kołłątaja w Wiśniowej, Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie, Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach, Izba Pamięci Marii Konopnickiej w Kaliszu). Muzea monograficzne o większej liczbie pomieszczeń wzbogacają wystawy stałe ekspozycjami zakupionymi lub wypożyczonymi z innych placówek, ponadto organizują w oddzielnych salach wystawy czasowe. Szczególną aktywność w tym zakresie wykazują: Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żniniu, Muzeum Stanisława Staszica w Pile, Muzeum Józefa Czechowicza w Lublinie.

Muzea stanowiące połączenia mieszkań-pamiętek z wystawami biograficzno-literackimi łączą ekspozycje stałe ze zmiennymi. Wystawy zmienne, organizowane w części biograficzno-literackiej, wiążą się przeważnie z jubileuszowymi rocznicami oraz aktualnymi wydarzeniami literackimi i kulturalnymi. Tak jest m.in. w Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu, w Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, w Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej, w Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku. W Muzeum Gustawa Morcinka w Skoczowie raz w roku prezentuje się zbiory nie związane z pisarzem, np. wystawę instrumentów muzycznych, wystawę rzemiosła artystycznego. Wystawy czasowe są organizowane często w muzeach posiadających nieliczne materiały związane z życiem i twórczością pisarza. Wzbogacają one własne muzealia materiałami ze złożonych depozytów oraz wypożyczonych z innych placówek bądź od osób prywatnych.

W Dworcu Wincentego Pola w Lublinie w każdym roku są organizowane bardzo ciekawe wystawy czasowe. Oto kilka przykładów: Polskie globusy Ziemi XIX i XX w. (13 IX 1984 – 10 II 1985); Wincenty Pol czy Seweryn Korzeliński? Historia pewnej pomyłki (13 III 1986 – 10 V 1986); Po stronie pamięci. Huculszczyzna (21 X 1986 – 15 IV 1987); Wincenty Pol. Rok Myśliwca z rysunkami Juliusza Kossaka (24 IX 1987 – 1 IV 1988).

Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie nie ma ekspozycji stałej. W ciągu 21 lat swego istnienia zorganizowano tu ponad 50 wystaw czasowych i objazdowych, m.in. Piśmiennictwo kaszubsko-pomorskie od XVI do XX wieku; Zabytki piśmiennictwa w zbiorach muzeum (1971); Świat fantastyczny bajek, baśni i legend kaszubskich (1976).

Poza muzeami-pamiętkami, w których ekspozycja ma charakter stały i jednocześnie naturalny, w pozostałych placówkach muzealia są zestawiane w pewne układy tematyczne, biograficzne lub chronologiczne. Przy organizacji wystaw w większych placówkach korzysta się z fachowego doradztwa pracowników Muzeum Literatury w Warszawie, z pomocy archiwistów, historyków literatury, historyków sztuki i plastyków.

Zadania muzeów literackich

Praca muzeów literackich skupia się wokół gromadzenia zbiorów, ich konserwacji, naukowego opracowywania i upowszechniania muzealiów. Podstawę ekspozycji stanowią przeważnie darowizny rodzin pisarzy. Dzięki ofiarności rodzin powstały placówki muzealne w Zakopanem, w Górkach Wielkich, w Stawisku, w Nałęczowie ("Chata", Muzeum Babinicza), w Stołowej, w Gietrzwałdzie oraz inne.

Ofiarodawcami muzealiów są również prywatni kolekcjonerzy. Muzeum Literackie H. Sienkiewicza w Poznaniu otwarto w 1978 r. w oparciu o kolekcję prywatną Ignacego Mosia. Zbiory gromadzone przez Mosia od ukończenia drugiej wojny światowej są uzupełniane przez fundatora. Powstanie Pracowni-Muzeum J.I. Kraszewskiego w Poznaniu było możliwe dzięki przekazaniu miastu daru znanego poznańskiego bibliofila Mariana Walczaka, którego kolekcja stanowi największy i najcenniejszy prywatny zbiór "kraszewscianów" w Polsce. Drugi dar, który otrzymała Pracownia, pochodzi od wdowy po Antonim Trepieńskim – dziennikarzu i autorze książek o Kraszewskim; zawiera m.in. książki, bogatą dokumentację fotograficzną oraz 46 zeszytów jego nie publikowanych dotąd notatek dotyczących osoby i twórczości pisarza.

Muzea otrzymują dary od artystów-plastyków (obrazy, rzeźby, medale, plakaty), od przyjaciół pisarzy, od większych muzeów¹¹ oraz bibliotek. Zbiory wzbogaca się drogą zakupu eksponatów u osób prywatnych, w salonach "Desy", na aukcjach.

Placówki muzealne przyjmują depozyty autorów i ich rodzin. Spuścizny literackie W. Gralewskiego, K. Bielskiego, J. Pocka, K. Jaworskiego, A. Kamieńskiej znalazły miejsce w Muzeum J. Czechowicza. W Sali S. Flukowskiego są przechowywane archiwalia związane z twórczością pisarzy Pomorza Zachodniego, ponadto zdeponowano tam 500 pamiątek mieszkańców regionu, materiały związane z twórczością grupy poetyckiej Kwadryga (K.I. Gałczyńskiego, S. Flukowskiego, S.M. Salińskiego, N. Rydzewskiej, W. Sebyły, S.R. Dobrowolskiego, S. Ciesielczuka, W. Słobodnika, A. Maliszewskiego, T. Zajączkowskiego i innych). Podjęto także próby pozyskiwania archiwów pisarzy marynistów. Depozyty autorskie posiadają również muzea w Sandomierzu, Wejherowie, Żninie, Bydgoszczy.

Trzon zbiorów eksponowany w części muzealnej Pracowni J.I. Kraszewskiego w Poznaniu stanowi tzw. "Gabinet Kraszewskiego", przekazany w formie depozytu przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Muzeum Narodowe w

¹¹Nowo powstałe placówki przeważnie są obdarowywane przez Muzeum Literatury w Warszawie. Np. Izba Pamięci A. Mickiewicza w Konarzewie otrzymała od placówki centralnej pierwsze wydanie III cz. *Dziadów*.

Poznaniu. Jest to bogaty zespół darów, jakie pisarz otrzymał z okazji 50-lecia pracy literackiej w 1879 r.

Muzea gromadzą w miarę pełną dokumentację archiwalną związaną z życiem i dziełem twórcy; często poszerzają profil placówki o tematykę dotyczącą epok literackich. Inwentaryzują i katalogują muzealia znajdujące się w bliźniaczych placówkach, w bibliotekach i archiwach¹². Działalność naukowo-badawcza muzeów polega również na organizowaniu sesji naukowych, sympozjów. Udostępnia się badaczom materiały biograficzne, historycznoliterackie i dokumenty, ogłaszane są konkursy na napisanie pracy naukowej o twórcy (np. monografii całościowej lub problemowej, monografii bibliograficznej).

Muzea literackie są inicjatorami, organizatorami i współorganizatorami imprez kulturalno-oświatowych. W Muzeum M. Dąbrowskiej w Warszawie urządzi się spektakle teatralne, koncerty, spotkania z pisarzami i krytykami literackimi, "herbatki" wspomnieniowe itp.

Muzeum J. Kochanowskiego w Czarnolesie corocznie organizuje na terenie kompleksu "Imieniny Pana Jana". Program imprezy stanowią: spektakle teatralne, kiermasze książek, konkursy, koncerty, filmy itp. Celem wywołania większego zainteresowania mieszkańców regionu ciechanowskiego działalnością Muzeum Pozytywizmu w Gołotczyźnie, kustosz zorganizował obok ekspozycji literackiej wystawę etnograficzną prezentującą maszyny, narzędzia rolnicze oraz pojazdy z drugiej połowy XIX w. Przystąpił do tworzenia na terenie kompleksu wzorcowego gospodarstwa rolnego ze szkółką drzew i krzewów owocowych oraz z uprawą atrakcyjnych roślin. Planuje również zorganizować przy Muzeum Uniwersytet Ludowy¹³.

W muzeach literackich są prowadzone lekcje muzealne¹⁴. Zgodnie z programem nauczania młodzież poznaje obrazy z życia wybitnych pisarzy, ich twórczość oraz recepcję poszczególnych utworów. Ekspozycja przemawia do wyobraźni i uczuć uczniów. Często bywa uzupełniana przez film, przeźrocza, nagrania wypowiedzi literata, muzykę, efekty świetlne. Lekcje muzealne wyrabiają u młodocianych odbiorców wystaw nawyk odwiedzania sal muzealnych. War-

¹²Np. Muzeum S. Staszica w Pile inwentaryzuje i kataloguje "staszyciana" znajdujące się na terenie całego kraju. Efektem tej pracy będą opublikowane katalogi zbiorów rękopisów i archiwaliów dotyczących działalności Staszica, dokumentacja fotograficzna i opisowa obiektów związanych z postacią Staszica.

¹³Kustosz Muzeum Pozytywizmu obmyśla projekty zagospodarowania następnych, obecnie remontowanych budynków gospodarczych.

¹⁴Muzeum Literatury w Warszawie prowadzi dziennie 10-12 lekcji związanych z wystawami stałymi i czasowymi. Lekcje muzealne nie trwają dłużej niż normalna godzina lekcyjna.

szawskie muzea nie zapominają również o dzieciach specjalnej troski. Organizują z nimi specjalne spotkania.

Muzea biograficzne utrzymują ścisłą współpracę ze szkołami mającymi za patrona "ich" literata. Służą merytoryczną pomocą przy organizowaniu uroczystości rocznicowych, wystaw biograficzno-literackich, wypożyczają szkołom eksponaty. Istotną rolę w zacieśnianiu współpracy szkół z muzeami odgrywają liczne imprezy oświatowe, konkursy, turnieje lokalne i ogólnopolskie, takie jak "Olimpiada artystyczna" czy "Najciekawszy eksponat". Niektóre muzea literackie prowadzą również działalność wydawniczą.

Publikacje muzeów literackich mają charakter informacyjny, popularyzatorski, naukowy i artystyczny. Grupę wydawnictw informacyjnych stanowią prace dotyczące działalności placówki: informatory, przewodniki, foldery, ulotki, afisze, zaproszenia oraz katalogi wystaw. Działalność wydawniczą typu informacyjnego prowadzi większość muzeów literackich. Szczególne osiągnięcia w tym zakresie mają: Muzeum Literatury w Warszawie, muzea lubelskie, Romanów, Piła, Żnin oraz Muzeum im. H. Sienkiewicza w Poznaniu.

Wydawnictwa popularyzatorskie obliczono głównie na wzbudzenie zainteresowania odbiorców sylwetką twórczą pisarza – patrona muzeum, są kształtowane na różnych poziomach, dostosowanych do stopnia przygotowawczego potencjalnych odbiorców. Wyróżniamy więc publikacje "łatwiejsze" i "trudniejsze", adresowane do czytelnika młodzieżowego i dojrzałego.

Trzon wydawnictw popularyzatorskich stanowią druki bibliofilskie, m.in. kieszonkowe tomiki poezji, edycje cenniejszych samoistnych utworów, przedruki na podstawie unikalnych egzemplarzy książek. Do ciekawszych edycji bibliofilskich należą m.in. odbite w 1987 r. w Lublinie na zlecenie Muzeum J. Czechowicza *Ballady B. Leśmiana* wytłoczone na ręcznej maszynie przez Ryszarda Ostrowskiego w 1926 r. w Zamościu wyłącznie dla uczestników Drugiego Zjazdu Bibliofilów Polskich w Warszawie; samodzielne wydanie *Muzy J. Kochanowskiego* w Lublinie w 1984 r.,¹⁵ wydanie dwujęzyczne *Wigilii S. Przybyszewskiego* w Inowrocławiu w 1988 r.¹⁶

Wydawnictwa popularyzatorskie to również zbiory cytatów z utworów, fragmenty listów, wspomnienia, anegdoty, aforyzmy itp. W wydaniu prac tego typu wyspecjalizowały się: Muzeum B. Prusa¹⁷, Gołotczyzna i Wola Okrzejska. Edy-

¹⁵Jest to pierwsze samodzielne wydanie *Muzy Kochanowskiego*. Nakład: 100 egzemplarzy numerowanych na papierze czerpanym i 900 egzemplarzy na papierze importowanym.

¹⁶Tekst polski *Wigilii* jest tłumaczeniem pierwszego wydania niemieckiego z r. 1895.

¹⁷Do ciekawszych prac wydanych przez Muzeum należą: *Pan Prus pisze na maszynie*, Nałęczów 1988; *Autorowi, który poznał się na welocypedzie i opiewał jego zalety*, Nałęczów 1986. W obu wypadkach wyboru tekstów dokonała kustosz placówki H. Bukowska.

cje popularyzatorskie ukazują się w formie możliwie estetycznej, czasami na papierze czerpanym lub offsetowym (wtedy w niewielkim nakładzie). Wzbogacają je materiały ilustracyjne ułatwiające rozumienie przekazywanych treści, np. podobizny druków i rękopisów, ryciny, reprodukcje, a nawet faksymile.

W grupie wydawnictw naukowych mieszczą się: artykuły, referaty, szkice monograficzne, kalendaria itp. Szczególną aktywność w wydawaniu prac naukowych wykazują: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Muzeum J. Czechowicza i Muzeum Literatury.

Muzeum w Wejherowie rokrocznie wydaje *Materiały z sesji naukowych* zawierające referaty naukowców wygłaszane na sesjach zorganizowanych przez placówkę wspólnie z innymi instytucjami, np. z Miejskim Domem Kultury, z Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej, z Instytutem Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Staraniem placówki ukazały się m.in. *Świat bajek, baśni i legend kaszubskich* (1979) i *Najstarsze dzieje Wejherowa* (1988).

Muzeum J. Czechowicza w Lublinie wydaje serię szkiców monograficznych. Przedmiotem opracowania są sylwetki pisarzy związanych z Lubelszczyzną. Do ciekawszych prac należą: *Kazimierz Andrzej Jaworski 1897-1974* autorstwa W. Michalskiego (1985) oraz *Zbigniew Jakubik 1920-1976* autorstwa J. Zięby, kustosa placówki (1989).

Dział Wydawniczy Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie opracowuje edytorsko wydawnictwo seryjne "Blok-Notes Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza", w którym zamieszcza m.in. artykuły problemowe, eseje, materiały poświęcone problemom muzealnictwa literackiego, współpracy międzynarodowej muzeów literackich, a także kronikę działalności Muzeum.

Publikacje artystyczne wydawane na zlecenie muzeów literackich, to m.in. karty pocztowe, barwne reprodukcje dzieł sztuki, plansze autorskie, exlibrisy. Szczególne osiągnięcia w wydawaniu druków artystycznych mają: Czarnolas, Romanów, Będomin, Oblęgorek, Poznań (Pracownia J.I. Kraszewskiego i Muzeum im. H. Sienkiewicza), Gołotczyzna.

Zakończenie

Muzea literackie stanowią odrębny rodzaj muzealnictwa, zarówno ze względu na charakter zbiorów, jak i ze względu na cele i metody ekspozycji inne niż w muzeach sztuki. Owa odrębność skłoniła przedstawicieli światowego muzealnictwa obradujących w 1977 r. na XI Konferencji Generalnej Światowej Rady Muzeów w Leningradzie i Moskwie do utworzenia Międzynarodowego Komitetu Muzeów Literackich. Zadaniem Komitetu było zarejestrowanie wszystkich muzeów literackich na świecie, pozyskanie informacji o działalności muzeów w poszczególnych krajach, dążność do międzynarodowej wymiany doświadczeń w

zakresie organizowania placówek oraz doskonalenia kadr muzealnych itp. Ścisłą współpracę z Międzynarodowym Komitetem utrzymuje Muzeum Literatury w Warszawie, które w oparciu o kwestionariusz opracowany przez Komitet przeprowadziło badania nad działalnością polskich placówek literackich. Informacje uzyskane w trakcie badań ankietowych wykorzystała kustosz Małgorzata Kucza-Kuczyńska w przewodniku *Polskie muzea literackie*, opublikowanym w 1986 r., uznawanym dotychczas za pracę w zadowalającym stopniu wyczerpującą zagadnienie¹⁸.

Ustawiczny rozwój polskiego muzealnictwa literackiego, zmiana profilu placówek powodują, że ogólnokrajowe informatory oraz przewodniki po kilku latach od chwili ich wydania stają się niepełne, wymagają korekt. Z myślą o potrzebie uaktualnienia informacji o stanie polskich muzeów literackich podjęliśmy badania w tym zakresie. Materiał wykorzystany w niniejszym artykule został zgromadzony w trakcie bezpośrednich kontaktów autorki z placówkami i ich pracownikami.

WYKAZ MUZEÓW LITERACKICH W POLSCE

1. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie	1953
2. Muzeum Teatralne w Warszawie	1957
3. Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie	1968
4. Muzeum Romantyzmu w Opinogórze	1961
5. Muzeum Pozytywizmu w Gołotczyźnie	1956
6. Muzeum Młodej Polski "Rydłówka" w Krakowie-Bronowicach	1969
7. Muzeum Waldemara Babinicza w Nałęczowie	1970
8. Muzeum Władysława Broniewskiego w Warszawie	1963
9. Muzeum Józefa Czechowicza w Lublinie	1968
10. Muzeum Marii Dąbrowskiej w Russowie	1971
11. Muzeum Marii Dąbrowskiej w Warszawie	1984
12. Izba Pamięci Marii Dąbrowskiej w Komorowie	1966
13. Izba Pamięci Hieronima Derdowskiego w Wielu	1957

¹⁸Oprócz wymienionych wcześniej publikacji (zob. przypis 3 i 6) tematyka muzeów literackich została podjęta również w wydawnictwach: *Regionalizm w nauczaniu języka polskiego w szkole średniej*, pod red. E. Rosnera, Warszawa 1975; M. i J. Pólturzyccy, *Muzea literackie w nauczaniu języka polskiego*, Warszawa 1978; S. Lorentz, *Przewodnik po muzeach i zbiorach w Polsce*, wyd. 3 uzup., Warszawa 1982; J. Czachowska, R. Loth, *Przewodnik polonisty*, wyd. 3 zmien. i uzup., Wrocław – Łódź 1989.

14. Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera w Puszczykówku 1973
15. Wystawa Pamiątek po Stefanie Flukowskim w Barlinku (1974)1989
16. Sala Stefana Flukowskiego w Bibliotece Głównej Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Szczecinie 1977
17. Muzeum Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w Praniu (1965)1980
18. Sala Wiktora Gomulickiego w Muzeum Okręgowym w Ostrołęce 1978
19. Izba Pamiątkowa Adama Grzymały-Siedleckiego. Pracownia Teatrolologiczna w Bydgoszczy 1968
20. Muzeum Karla i Gerharta Hauptmannów w Szklarskiej Porębie w organizacji
21. Wystawa – Kącik Pamięci Gerharta Hauptmanna w Jagniątkowie 1974
22. Muzeum Miasta Morağa im. Johanna Gottfrieda Herdera (pamiętki po Herderze) 1964
23. Mieszkanie-Pracownia Kazimierzy Iłakowiczówny w Poznaniu 1984
24. Muzeum im. Jarosława Iwaszkiewicza w Sandomierzu 1980 (pamiętki po Iwaszkiewiczu, Stanisławie Piętału, Ferdynandzie Kurasiu, Romanie Koseli, Aleksandrze Patkowskim, Janie Szczawiejcu).
25. Muzeum Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku 1989
26. Ekspozycja biograficzno-literacka poświęcona Klemensowi Janickiemu, Janowi i Jędrzejowi Śniadeckim, Janowi Rychlewskiemu, Wandzie Dobaczewskiej w Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie 1963
27. Muzeum Michała Kajki w Ogródku 1958
28. Izba Pamięci Jakuba Kani w Starych Siołkowicach 1977
29. Muzeum Jana Kasprowicza na Harendzie w Zakopanem 1950
30. Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu (pamiętki po Kasprowiczu, Stanisławie Przybyszewskim, Stanisławie Szenicu) (1931)1959
31. Dom Rodzinny Jana Kasprowicza w Szymborzu-Inowrocławiu 1927
32. Muzeum Regionalne Towarzystwa Miłośników Ziemi Sulmierzyckiej im. Sebastiana Klonowica 1957
33. Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie 1961
34. Muzeum Oskara Kolberga w Przysusze 1992
35. Izba Pamięci Hugona Kołłątaja w Wiśniowej 1968
36. Muzeum Marii Konopnickiej w Suwałkach 1973
37. Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu 1963
38. Izba Pamięci Marii Konopnickiej w Bronowie 1960
39. Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiej w Górkach Wielkich 1973
40. Muzeum Ignacego Krasickiego w Dubiecku 1960
41. Muzeum Zygmunta Krasińskiego w Złotym Potoku 1985
42. Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie 1962
43. Pracownia Józefa Ignacego Kraszewskiego w Poznaniu 1986
44. Ekspozycja biograficzno-literacka poświęcona Marcinowi Kromerowi, Piotrowi Cielkińskiemu, Wacławowi Potockiemu, Janowi Januszowiczowi w Muzeum Regionalnym w Bieczu 1953
45. Muzeum Kornela Makuszyńskiego w Zakopanem 1966
46. Muzeum im. Adama Mickiewicza w Śmiełowie 1975
47. Izba Pamięci Adama Mickiewicza w Budziszewku 1983
48. Izba Pamięci Adama Mickiewicza w Konarzewie 1963
49. Muzeum Gustawa Morcinka w Skoczowie (1965)1986
50. Muzeum Zofii Nałkowskiej w Wołominie 1992

51. Muzeum Władysława Orkana w Porębie Wielkiej	1979
52. Izba Pamięci Jana Pocka w Markuszowie	1984
53. Dworek Wincentego Pola w Lublinie	1972
54. Izba Pamięci Wincentego Pola w Gdańsku-Sobieszewie	1974
55. Wystawa-Kącik Pamięci Wincentego Pola w Gorlicach-Gliniku	1979
56. Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie	1961
57. Muzeum Juliana Przybosa w Gwoźnicy Górnej	1988
58. Muzeum Mikołaja Reja w Nagłowicach	1969
59. Izba Pamięci Władysława Stanisława Reymonta w Kołaczku	1967
60. Ekspozycja biograficzno-literacka poświęcona Władysławowi Stanisławowi Reymontowi, Konstancji z Małachowskich Biernackiej, Stanisławowi Szukalskiemu, Stanisławowi Kaszyńskiemu w Muzeum Miasta i Rzeki Warty w Warcie	(1967)1981
61. Wystawa-Kącik Pamięci Wincentego Rogali w Karsinie	1967
62. Izba Pamięci Andrzeja Samulowskiego w Gietrzwałdzie	1968
63. Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku	1958
64. Muzeum Literackie Henryka Sienkiewicza w Poznaniu	1978
65. Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej	1966
66. Izba Pamięci Andrzeja Skupnia-Florka w Stołowej	1976
67. Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile	1951
68. Muzeum im. Stanisława Staszica w Hrubieszowie	(1966)1984
69. Muzeum Andrzeja Struga w Warszawie	1981
70. Izba Pamięci Jana Wiktora w Muzeum Pienińskim w Szczawnicy	1972
71. Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie	(1962)1978
72. Muzeum Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie	1983
73. Muzeum Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym	1946
74. Muzeum Stefana Żeromskiego w Nałęczowie	1928
75. Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach	1965
76. Mieszkanie Stefana Żeromskiego. Zamek Królewski w Warszawie	1985

Daty ujęte w nawiasie oznaczają, iż placówka funkcjonowała wcześniej w innym kształcie organizacyjnym.

W wykazie pominięto Izbę Pamięci Marii Konopnickiej w Kaliszu rozwiązaną w 1991 r.

KAZIMIERA ZDZISŁAWA SZYMAŃSKA

Literary museums in Poland. Exploration

SUMMARY

The Czartoryskis Collection in Puławy used to be public place number one in Poland. The Czartoryskis Museum, founded at the beginning of the XIX century, is regarded as the first literary museum in Poland because, among other things, it housed portraits of writers, objects, illustrated manuscripts, letters and autographs of many Polish writers.

Literary museums developed in Poland in the XX century. In 1927, J. Kasprówicz Museum was opened in Szymbark. In 1928, S. Żeromski's "Chata" (Cottage) was opened to the public in Nałęczów. Other museums followed in subsequent decades of the century. At present, there are 76 literary museums in Poland, situated in 29 regions. They have different structural organization. Because of range of presented collections, they are divided into museums of literature, museums of literary periods, biographical museums, exhibitions devoted to one particular work. It is usually the fact that a writer was born in a place, or lived there for an extensive period of time, that gives rise to a decision to establish a museum of literature.

Literary museums are of different size: apart from large museum complexes there are museums in houses, flats, memorial chambers, literary sections within other exhibitions, memorial corners. The exhibitions in literary museums are usually stationary. Work of a museum concentrates on collecting objects, scientific classification and propagation of the exhibits. Publications issued by literary museums are of informative, scientific or popularizing character.

Literary museums are initiators, organizers and co-organizers of various cultural and educational events.